

Achterhoek in Topvorm

***Geïntegreerd natuur en landschapsbeheer
in het Achterhoekse landschap***

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Landschap onder druk	4
Beleid en ontwikkelingen	6
Geïntegreerd Natuur- en Landschapsbeheer.....	8
Ambitie Achterhoeks Landschap	10
De rol van Staring Advies.....	12
De landschapstypen van de Achterhoek	14
Essen- en oude hoevenlandschap.....	18
Broek- en goor ontginningslandschap.....	24
Heide- en hoogveenontginningslandschap	30
Bos- en landgoederen landschap.....	36
Rivierenlandschap.....	42

Inleiding

Het Achterhoekse Landschap in Topvorm? Velen die er wonen, werken of verblijven zullen het zeker zo zien. Want waar in Nederland is een landschap nog zo oorspronkelijk en aantrekkelijk? Maar om het landschap in topvorm te houden moet er wel werk verzet worden, op vele schaalniveaus in politiek, ondernemend en natuurbeschermend Nederland. En niet alleen vanuit landschappelijk en ecologisch perspectief, maar ook vanuit, sociaal en economisch perspectief. Want de landschappelijke kwaliteiten kunnen alleen behouden worden als er ook ruimte is voor duurzame economische ontwikkeling.

Het eerste deel van dit document geeft een korte weergave van de maatschappelijke ontwikkelingen die gaande zijn, de beleidsmatige zienswijze van de overheid en de keuze voor geïntegreerd natuur- en landschapsbeheer: samenwerken aan een vitaal en duurzaam landschap. Wij van Staring Advies vertalen dit naar een ambitie voor het Achterhoekse landschap waarin een evenwichtige afweging wordt gemaakt tussen maatschappelijke, economische en ecologische belangen. Daarbij zien wij het landschap niet alleen als het decor van de Achterhoek maar als (ecologische) onderlegger van toekomstige ontwikkelingen.

Wij zijn vooral bezorgd over de wilde fauna van het agrarische cultuurlandschap. Deze staat sterk onder druk, maar in de huidige beleidsvoering is hier weinig aandacht voor. Daarom staat het tweede deel van dit document in het teken van de Achterhoekse landschapstypen en de gewenste inrichtings- en beheermaatregelen die zorgen voor leesbaar en ecologisch robuust cultuurlandschap. Deze informatie kan in gebiedsprocessen als uitgangspunt dienen bij het maken van keuzes op sociaal en economisch vlak.

Visie op het Achterhoekse landschap

1 Landschap onder druk

De Achterhoek kent een grote diversiteit in landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten en cultuurhistorische waarden en kenmerkt zich door zijn unieke kleinschaligheid gecombineerd met rust en ruimte.

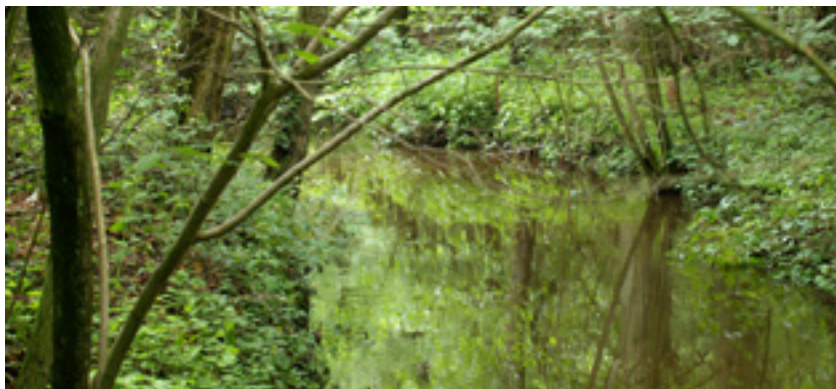
Maar de kwaliteit van het Achterhoekse cultuurlandschap loopt drastisch achteruit. Schaalvergroting en ruilverkaveling zijn oorzaak voor het verdwijnen van karakteristieke landschapselementen zoals houtwallen, houtsingels en hakhoutbosjes. Intensivering van het landgebruik zorgt voor ‘kale’ graslanden en perceelsranden. Waar zie je tegenwoordig nog bloemrijke akkerranden of kleurrijke graslanden? Daarnaast zorgen krimp en economische teruggang voor veranderingen in het landschap (bedrijfsbeëindiging, leegstand). Deze maatschappelijke trends zorgen voor nivellering van de landschapstypen, een verschraling van de biodiversiteit en daarmee ook de

kwaliteit van de leefomgeving. Verliest de Achterhoek zijn onderscheidende en unieke karakter, dan verdwijnen ook belangrijke factoren voor economische ontwikkeling (vestigingsklimaat, vrijetijdseconomie, woongenot).

Natuurbehoud onder druk

Daar komt nog bij dat, in vergelijking met 10 jaar geleden, natuurbehoud in de belangstelling weg zakt. De economische ontwikkelingen en daaraan gekoppeld het overheidsbeleid spelen

hierin een rol. In het overheidsbeleid wordt steeds minder geld gereserveerd voor natuur en landschap. Bovendien loopt de huidige strategie voor het herstellen van natuur- en cultuurlandschappen tegen grenzen aan. Het verwerven van stukjes grond door grote terreinbeherende organisaties verloopt moeizaam en leidt niet tot hersteld cultuurlandschap. Verdroging en luchtverontreiniging blijven moeilijk terug te dringen, buiten de natuurgebieden blijft de biodiversiteit achteruit

gaan. Bovendien neemt het maatschappelijk draagvlak voor het realiseren van meer natuur steeds meer af. Dit komt mede door het gebruik van een zwaar beschermingsregime in het verleden en de daaraan gekoppelde juridische procedures. Door het dwarsbomen en tegengaan van ruimtelijke (vaak economische) ontwikkelingen wordt het draagvlak onder natuurbescherming ondergraven.

Visie Stichting Staring Advies

Tegen deze achtergrond heeft Stichting Staring Advies een visie ontwikkeld op de toekomst van het Achterhoekse landschap. Centraal hierin staat behoud, herstel en ontwikkeling van de voor de Achterhoek karakteristieke landschapstypen en de bijbehorende flora en fauna. Daarnaast vragen klimaatverandering en de noodzaak tot duurzaamheid in de omgang met de aarde ook om maatregelen. Evenals het vergroten van het draagvlak voor en betrokkenheid bij natuur en landschap in een samenleving die steeds verder van de natuur af komt te staan. Staring Advies streeft naar een Achterhoek met een sterk landschappelijk casco dat in staat is ontwikkelingen voortkomend uit economische en maatschappelijke trends duurzaam en ecologisch in te bedden. Dit landschappelijke casco wordt gevormd door:

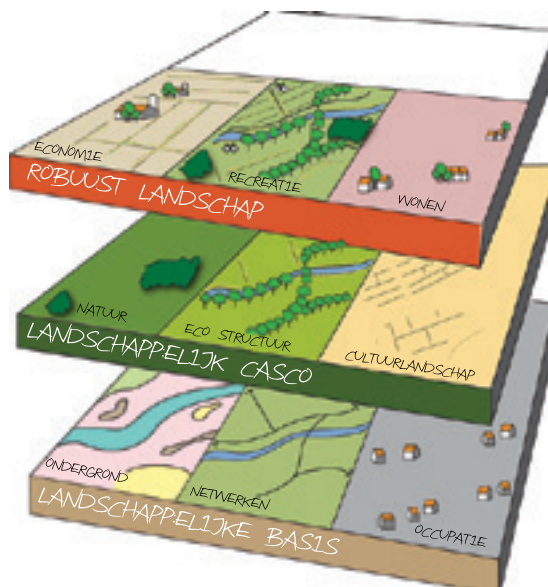
- De groenblauwe eco structuur: groene landschapselementen en water;

- de natuurgebieden (binnen en buiten de EHS);
- het boerenland (cultuurlandschap).

Zit dit casco goed in elkaar dan ligt er een robuust ecologisch, economisch en sociaal netwerk dat gezamenlijk waarde creëert voor de Achterhoek. Staring Advies is ervan overtuigd dat investeringen in dit landschappelijke casco, oftewel het onderhoud en beheer van het huidige landschap en het begeleiden van nieuwe ontwikkelingen, goede maatschappelijke bestedingen zijn. Een leesbaar, herkenbaar en ecologisch gezond landschap kent kwalitatieve baten, zoals tevredenheid, geborgenheid en geluk bij bewoners en gebrui-

kers. Het zorgt voor een hoogwaardige woonomgeving voor mensen, een gunstig vestigingsklimaat voor bedrijven en heeft een positieve uitwerking op de recreatieve sector.

Maar investeren in het landschappelijke casco alleen is niet voldoende. Noodzakelijke randvoorwaarden voor een duurzaam en toekomstbestendig Achterhoek zijn betrokken en bewuste bewoners en bezoekers. Ervaringsgerichte natuureducatie en –recreatie is daarom onmisbaar om een positieve houding bij volwassenen en kinderen ten aanzien van natuur en landschap te ontwikkelen en betrokkenheid bij de eigen leefomgeving te stimuleren.

^ Een robuust landschap ontstaat op een sterk landschappelijk casco

Visie op het Achterhoekse landschap

2 Beleid en ontwikkelingen

De provincie wil in het toekomstig beleid flexibeler inspelen op de veranderende behoeften en de regionale verschillen. Dit vertaalt zich naar een visie door de schalen heen waarbij steeds meer verantwoordelijkheden lager worden gelegd, met de nadruk op samenwerken. De rol van de overheid wordt minder sturend en meer faciliterend, met meer ruimte voor maatwerk.

Omgevingsvisie Gelderland

In 2013 verschijnt de nieuwe omgevingsvisie van Gelderland. In tegenstelling tot eerdere omgevingsvisies, beziet deze omgevingsvisie Gelderland integraal en niet eenzijdig. Dat wil zeggen dat in de visie Gelderland niet bestaat

uit een Gelderland-water; een Gelderland-milieu; een Gelderland-verkeer, een Gelderland-ruimte en een Gelderland-sociaal, maar als één Gelderland waarin al die aspecten te vinden zijn. Er worden daarom geen aparte visies voor ieder aspect geschreven, maar problemen en kansen worden integraal benaderd. En de provincie gaat ook niet meer als enige de vraagstukken benoemen en de oplossingen bedenken, maar wil dat gaan doen in een proces van co-creatie met de maatschappelijke partners. Iedere partner heeft daarbij zijn eigen verantwoordelijkheid, waarbij de provincie de verantwoording draagt voor de bovenlokale vraagstukken.

De provincie wil dus samen met maatschappelijke organisaties aan een toekomstbestendig Gelderland werken. Zij profileert zich daarin niet als partij die boven de anderen hangt en zaken oplegt, maar als deelnemer, die vanuit de eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheden zorgt voor een bijdrage aan

het geheel. De provincie wil meer sturen op doelen en kwaliteiten en niet op voorhand met regels en maten vastleggen wat kan en wat niet. De behoefte is om in de praktijk over 'goede initiatieven' in gesprek te (kunnen) gaan. Deze aanpak geldt zowel voor kwaliteiten die de provincie verder wil ontwikkelen en beschermen (natuur, bodem en water, cultuurhistorie, landschap), als voor dynamiek die ze in goede banen wil leiden (wonen, werken, landbouw, recreatie, energie).

Structuurvisie Achterhoek

De Structuurvisie Achterhoek 2011-2020 sluit op de omgevingsvisie aan en richt zich niet op een ruimtelijke eindbeeld,

maar streeft flexibiliteit en samenwerking na. Het leidende principe is een omslag van 'sturen naar begeleiden' en meer verantwoordelijkheid bij de maatschappelijke organisaties, ondernemers en burgers. Het beleid in de visie richt zich op de ruimtelijke kwalitatieve inpassing van functies en minder op de vraag hoeveel van een specifieke functie gewenst is. Oftewel: het landschap, de ruimtelijke kwaliteit, moet meer gezien worden als de sturende kracht achter ruimtelijke ontwikkelingen. Welke ontwikkelingen zijn in de verschillende landschapstypen mogelijk? Wat zijn de kwaliteiten van een gebied en hoe kunnen die versterkt worden? Welke ontwikkelingen zorgen voor economische, ecologische en sociale impuls zonder de rust en ruimtelijke kwaliteiten aan te tasten?

De verschillen in landschapstypen zijn een belangrijke identiteitsdrager van de Achterhoek. Volgens de Structuurvisie dienen deze verschillen in de toekomst behouden, versterkt of herstelt te worden. Het gaat daarbij niet om terug te keren naar het verleden, maar om het opdoen van inspiratie uit het verleden, het analyseren van het heden en dit gebruiken bij de toekomstige inpassing van nieuwe ontwikkelingen. Stimuleren en faciliteren, minder sturen, meer kansen en ruimte voor maatwerk is volgens de Structuurvisie de nieuwe aanpak voor het ruimtelijk beleid.

Achterhoek agenda 2020

De ambities van de Structuurvisie zijn afgestemd met de regionale agenda 2020. Achterhoek Agenda 2020 heeft als doel om een vitale, aantrekkelijke en gezonde leefomgeving voor de inwoners van de Achterhoek te realiseren. Het doel is om een zelfstandige positie te behouden als regio op basis van de plek tussen stedelijke knooppunten. Het landschap vormt daarbij het casco voor de verdere ontwikkeling. De Agenda 2020 ziet het als een gezamenlijke verantwoordelijkheid om de transformatieprocessen zodanig te begeleiden dat er een aantrekkelijke ruimtelijke kwaliteit blijft bestaan en dat er kansen worden gegeven aan economische impulsen zonder de Achterhoekse waarden aan te tasten.

“Vraag mensen die hier niet vandaan komen waaraan zij denken bij de Achterhoek? Negen van de tien noemen ons prachtige landschap. Dát springt er uit. Wij merken dat Achterhoekers zelf die landschappelijke rijkdom vaak als iets vanzelfsprekends zien. Helaas is dat niet langer zo; we zullen in actie moeten komen om het hier zo mooi te houden. De bevolking krimpt en vergrijsst, de overheid trekt zich terug; subsidies voor landschapsonderhoud en natuurbeheer vallen weg. Als we niets doen leidt het onvermijdelijk tot verloedering en kapitaalvernietiging; behalve verarming betekent dat ook een aantasting van ons imago als toeristisch aantrekkelijk gebied. Dat kunnen we ons niet veroorloven.

Door het nieuwe Europese landbouwbeleid - dat naar verwachting vanaf 2014 van kracht wordt - stevent de Achterhoek af op schaalvergroting. Grotere bedrijven, grotere infrastructuur: de kleinschaligheid komt onder druk te staan. Dat wringt met het karakter van ons landschap en valt alleen in goede banen te leiden als we samen keuzes maken vanuit een richtinggevende visie. Dat kan, als overheden en organisaties voor natuur- en landschapsbeheer, met de ondernemers voorop, zich verbinden. En dan bedoelen we echt iedereen die 'iets' met het landschap doet of wil. Want ook gemeenten en particulieren zullen hun grond rendabel moeten houden.”

uit: nieuwsbrief Achterhoek 2020, mei 2013

Visie op het Achterhoekse landschap

3 Geïntegreerd Natuur- en Landschapsbeheer

Uit het voorgaande blijkt dat het beleid streeft naar een bottum up aanpak bij gebiedsprocessen, waarbij samenwerking en draagvlak voorop staat.

Bij geïntegreerd natuur- en landschapsbeheer gaat het om de zoektocht naar sociale motieven voor natuur- en landschapsbehoud en economische argumenten om natuur te beschermen en te ontwikkelen. Oftewel: hoe kan het landschap natuurlijk en ecologisch ingericht worden, waarbij mens en maatschappij kan meeprofiteren? De uitdaging zit in het identificeren van de kansen voor natuur en landschap en vanuit een helder omschreven landschappelijke en ecologische visie de samenwerking te zoeken met ondernemers, bestuurders, maatschappelijke organisaties en burgers. Daarbij niet, zoals in het verleden gebeurde, mensen proberen te overtuigen van een bestaand belang, maar om het achterhalen wat mensen beweegt (belangen en behoeften) en dat als uitgangspunt gebruiken om doelen te realiseren. Alleen door draagvlak en

betrokkenheid te vergroten en mensen medeverantwoordelijk te maken voor de leefomgeving is duurzaam integraal landschapsbeheer mogelijk.

Draagvlak werd in het verleden gezien als 'acceptatie van beleid' en gebaseerd op een traditionele, top-down sturingsfilosofie waarbij overheid en natuurorganisaties beleid maken en burgers dat beleid al dan niet accepteren. Een dergelijke interpretatie past niet meer bij de huidige energieke samenleving, waarin een veelheid van actoren in allerlei netwerken bijdragen aan (of afbreuk doen aan) natuurbeleid en beheer.

uit: Draagvlak in de energieke samenleving. Alterra-rapport 2362, Alterra Wageningen UR, Wageningen, 2012

Bij geïntegreerd landschapsbeheer wordt dus gestreefd naar een evenwichtige afweging tussen maatschappelijke, economische en ecologische belangen, zonder de tegenstellingen tussen verschillende belanghebbenden uit te vergroten. Bij geïntegreerd

landschapsbeheer werken alle partijen in het landelijk gebied aan herstel van het landschap binnen en buiten de natuurgebieden. Gemeenten, Rijkswaterstaat, waterschappen en agrarische natuurverenigingen dienen te participeren voor een adequaat beheer van en beleid voor het buitengebied, inclusief aandacht voor zorgvuldig beheerde en bloemrijke bermen, schone en soortenrijke sloten en goed onderhouden landschapselementen. Maar ook de bewoners zijn nodig in het meedenken en soms zelfs in het meewerken in het beheer. Dit vraagt een omslag in denken bij landbouw, bij terreinbeherende organisaties, bij particulieren, bedrijven, brancheorganisaties en overheden. Niet ieder voor zich met eigen sectorale doelen, maar samen werken aan leesbare, beleefbare en natuurrijke cultuurlandschappen.

Dus alleen door efficiënte en gerichte samenwerking kan het verlies van biodiversiteit en landschapskwaliteit

worden omgebogen in winst. Het beter zichtbaar maken van de (potentiële) baten van de natuur kan helpen om tot een goede belangenafweging en -ontwikkeling te komen. De opkomst van een nieuw Europees landbouwbeleid met duurzaamheid als leidraad kan helpen om ook in de landbouw te kiezen voor een multifunctionele invulling met kansen voor herstel en ontwikkeling van het landschap. Dus niet alleen herstel van de biodiversiteit in de natuurgebieden, maar ook een herstel van de soorten van het agrarische cultuurlandschap. Staring Advies is er van overtuigd dat juist buiten de natuurgebieden veel energie nodig is voor herstel. Hierin spelen de agrarische ondernemers een belangrijke rol. Zij zijn de belangrijke spelers bij het in stand houden en versterken van het agrarisch cultuurlandschap. In de gebiedsprocessen dient dan ook nadrukkelijk agrarisch natuur- en landschapsbeheer opgenomen te worden.

Groenblauwe dooradering

Agrarisch natuurbeheer is noodzakelijk voor de groenblauwe dooradering van het landschap. Helaas gebeurt dat maar op kleine schaal. Boeren zijn geneigd om elke centimeter van de cultuurgronden te gebruiken. Akkers worden tot aan de slootrand geploegd en bemest, weilanden en overhoekjes worden tot op de centimeter nauwkeurig bemest en gemaaid. Hierdoor is er weinig tot geen ruimte voor ruige slootranden, bloeiende akkerranden en bloemrijke

graslanden. In welk grasland staan tegenwoordig bijvoorbeeld nog pinksterbloemen, boterbloemen, veldzuring of smalle weegbree?

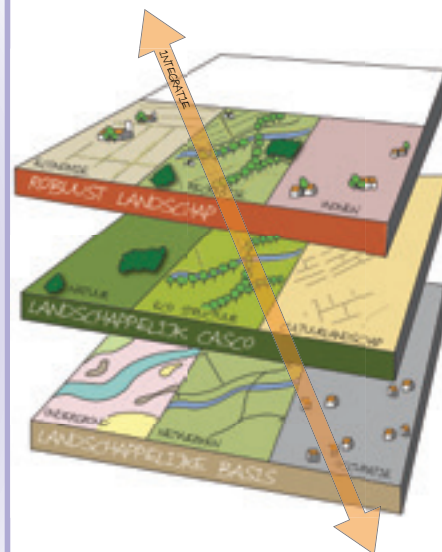
Structuurrijke randen van bouwland en sloten zijn noodzakelijk voor de biodiversiteit van het agrarisch cultuurlandschap. Hiermee wordt de doorlaatbaarheid van het landschap vergroot, en het is goed inpasbaar in de reeds bestaande agrarische bedrijfsvoering.

Voorbeeld Hoeksche Waard

In de Hoeksche Waard hebben agrariërs, landschapsbeschermers en waterbeheerders gezamenlijk een groen-blauw netwerk ontworpen voor plaagonderdrukking door natuurlijke biodiversiteit. In dit ontwerpproces werd op basis van wetenschappelijke kennis de vorm van het netwerk afgestemd op de functies die het gebied voor de agrariërs en de waterschappen moest vervullen. Het bleek dat een groen-blauw netwerk verschillende functies kan vervullen en daarmee een brug kan slaan tussen de belangen van verschillende partijen. Het werd agrariërs en lokale overheden duidelijk dat alleen gezamenlijk optreden en investeren de gewenste ecologische, sociale en economische functies oplevert.
uit: Multifunctioneel landgebruik voor klimaatadaptatie in het Groene Woud, Plantresearch International, Wageningen, Maart 2010

Bovenstaand voorbeeld laat zien hoe de belangen op verschillende schaalniveaus elkaar kunnen versterken via een groen-blauw netwerk. Het is in het

belang van de boeren dat ze samenwerken met andere gebiedsactoren om een duurzaam landschap te creëren. Het zorgt er voor dat er minder grond omgezet hoeft te worden naar natuur, de landschappelijke en belevingswaarde omhoog gaat en de biodiversiteit een stevige impuls krijgt. Natuur en cultuurlandschap worden op deze manier geïntegreerd en het landschap wordt mooier, schoner en duurzamer.

^ Geïntegreerd landschaps- en natuurbeheer is de sleutel naar een robuust landschap

Visie op het Achterhoekse landschap

4 Ambitie Achterhoekse Landschap

Hoe vertaalt zich deze visie naar een ambitie voor het Achterhoekse landschap? De Achterhoek is een plattelandsregio bij uitstek. Bossen, cultuurlandschappen, rivieren en beken geven het gebied zijn eigen kracht en identiteit. Het is ook een gebied waar de mensen wonen, werken en recreëren. Landbouw is een belangrijke drager van de plattelandseconomie en het landschap. De ambitie draait om drie kernbegrippen: economische vitaliteit, landschappelijke (ruimtelijke) kwaliteit en (ecologische) duurzaamheid.

Economische vitaliteit

Voor een leefbaar landelijk gebied is economische dynamiek belangrijk. Ontwikkelingen bieden de mogelijkheid voor een continue vernieuwing van dat landelijk gebied. Juist deze vernieuwing is nodig om het landelijk gebied de rol te laten spelen die het al die jaren heeft vervuld: als productiegebied, als uitloopgebied voor dorpen en steden en als leef- en woongebied.

Landschappelijke kwaliteit

Het cultuurlandschap is de pijler onder het landelijk gebied van de Achterhoek. De eigenheid en verscheidenheid van het landelijk gebied wil Staring Advies blijvend versterken. Op deze manier wordt de herkenbaarheid van het landschap benadrukt en de verbondenheid van de inwoners met hun omgeving vergroot. De ontwikkelingen in het buitengebied moeten daarom een bijdrage leveren aan het verhogen van deze landschappelijke kwaliteiten en het verhogen van de belevingswaarde van het landschap. Dat betekent ook dat alleen functies in het landelijk gebied een plek zouden moeten krijgen als deze een bijdrage leveren aan deze landschappelijke ambities.

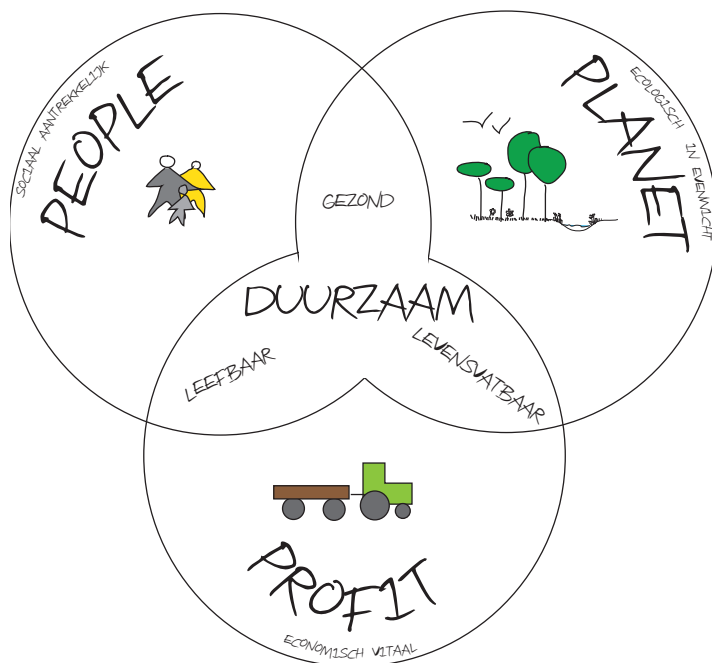
Duurzaamheid

Uit het beleid blijkt dat de regio op een duurzame en geïntegreerde manier met haar buitengebied wil omgaan. Daarom moeten er goede keuzes gemaakt worden voor de juiste functie op de juiste

plek, op een goede wijze afgestemd op de aanwezige landschappelijke kwaliteiten. Bij duurzaamheid draait het om:

- Sociale duurzaamheid: behoud en ontwikkeling van het cultuurlandschap passend bij de Achterhoekse karakteristiek en cultuur.
- Economische duurzaamheid: juiste functie op de juiste plek, behoud van het agrarisch gebruik van het gebied met een economisch gezonde en tevens duurzame landbouw.
- Ecologische duurzaamheid: respecteren van de natuurlijke omgeving, behoud en herstel van de landschapsstructuren en daarbij horende flora- en faunasoorten die karakteristiek zijn voor het landschapstype.

Als bij elke ontwikkeling op al deze drie aspecten een meerwaarde kan worden behaald, zal zich een steeds toekomstbestendiger landelijk gebied ontwikkelen. Betrokkenheid van jeugd en volwassenen is daarbij onontbeerlijk. Pas als natuur een rol speelt in hun

< People Planet Profit: op harmonieuze wijze combineren van mens, milieu en opbrengst

leven en zij toegerust zijn met basis-kennis over natuur zullen kinderen uiteindelijk kunnen en willen bijdragen aan een duurzame samenleving. Ook voor volwassenen gaat dit verhaal op. Wanneer zij persoonlijk ervaren wat de natuur voor mensen betekent zullen zij eerder en meer gemotiveerd zijn om verantwoordelijkheid te nemen ten opzichte van hun leefomgeving. Voldoende ruimte en aandacht voor natuureducatie is daarom een belangrijke randvoorwaarde voor een vitaal en toekomstbestendig Achterhoek.

Geprofessionaliseerde boerderijverkoop

Geprofessionaliseerde boerderijverkoop in combinatie met andere (educatieve) activiteiten, kan een rol spelen bij het toegankelijk en beleefbaar maken van het landelijk gebied en het beheren van natuur- en landschapswaarden. Binnen de bedrijfsvoering houdt men rekening met natuur- en landschapswaarden. Zo wordt het landelijk gebied landelijk gehouden en van een economische motor voorzien. Daarmee vormen deze bedrijven een tegendruk tegen leegstand, verrommeling en ontwikkeling van niet agrarische functies. Uit: Multifunctioneel landgebruik voor klimaatadaptatie in het Groene Woud, Plantresearch International, Wageningen, Maart 2010

Inpassing duurzame energie in het landschap van de Achterhoek

De Achterhoek wil in 2020 een omschakeling bereikt hebben van 50% in de transitie naar duurzaam opgewekte energie. Het streven is om in 2030 geheel onafhankelijk te zijn van fossiele energie. De opwekking van duurzame energie botst echter nogal eens met landschap en natuur. “Windmolens verpesten het landschap” en “biogasinstallaties zijn slecht voor de natuur omdat grootschalige teelt van energiegewassen toeneemt” zijn veelgehoorde kreten. Dit roept de vraag op of het mogelijk is de opwekking van duurzame energie hand in hand te laten gaan met behoud en herstel van landschap en natuur? Stichting Staring Advies is de aangewezen organisatie om met dit vraagstuk in de Achterhoek aan de slag te gaan vanwege de uitgebreide kennis van natuur en landschap in deze omgeving en haar bemoeienissen met een duurzame leefomgeving. Staring Advies wil samen met andere partijen komen tot goede oplossingen die ook vanuit economisch perspectief interessant zijn.

Visie op het Achterhoekse landschap

5 De rol van Staring Advies

In gebiedsontwikkelingen werkt de provincie samen met gebiedspartners. Dit zijn vaak gemeentes, waterschappen en terreinbeherende organisaties. Elk van deze organisaties heeft zijn eigen taken ook voor beheer en onderhoud van landschapselementen. Zo gaat bijvoorbeeld het waterschap over de beken, de terreinbeherende organisatie over de natuurgronden en de gemeente over de infrastructuur. Het zou dus maar zo kunnen dat alle partijen op dezelfde dag een onderhoudsploeg in hetzelfde gebied aan het werk hebben. En daar tussendoor bewerkt de lokale boer zijn perceel dat naast die van de (semi-) overheden ligt. De oplossing lijkt voor de hand te liggen: bundel krachten, zoals materieel, tijd en geld om afspraken te maken op gebiedsniveau over het beheer en onderhoud.

Een dergelijke samenwerking op gebiedsniveau kan vorm krijgen door gebiedscollectieven op te zetten: een samenwerking van partijen die gezamenlijk in een gebied het beheer van natuur en landschap afspreken en uitvoeren. Agrariërs, terreinbeheerders, waterschappen, gemeenten en recreatieondernemers, vrijwilligersgroepen en burgerorganisaties. Gebiedscollectieven, bijvoorbeeld in de vorm van een agrarische natuurvereniging, realiseren natuur- en landschapsdoelen op gebiedsniveau binnen de kaders die de provinciale overheid stelt. Zij bundelen alle beschikbare kennis en ervaring over natuur en landschap in het gebied.

Door gezamenlijk heldere afspraken te maken over taken en rollen van de betrokken partijen wordt belangenverstregeling voorkomen.

Planvorming

Gebiedscollectieven nemen de verantwoordelijkheid voor het hele gebiedsproces: van planvorming naar uitvoering tot en met evaluatie en aanpassing van het plan. Zij pakken ook het hele spectrum van agrarisch natuur- en landschapsbeheer in het gebied op: beheer van weiden, akkers én landschapselementen. Staring Advies beschikt over de juiste kennis en ervaring met natuur- en landschapsbeheer om een

goede rol te spelen bij de planvorming: het opstellen en concretiseren van de gebiedsvisie, de uitwerking ervan in de gebiedsofferte, het afstemmen en overleg voeren met gebiedspartijen en het opstellen van het beheerplan: Staring Advies als schakel tussen boeren, natuurbeheerders, ondernemers, burgers en de overheid.

Planuitvoering

Staring Advies kan verder een belangrijke rol spelen bij de uitvoering van beheerplannen. Vooral in de vorm van het geven van voorlichting en educatie met betrekking tot het gewenste beheer en de daaruit voortvloeiende beheermaatregelen. Ook bij het monitoren, evalueren en bijstellen van de beheerplannen kan Staring Advies een goede rol vervullen. Evenals bij het aanvragen en afsluiten van contracten, de concrete uitvoering van maatregelen en het schouwen van uitgevoerde maatregelen.

Gebiedsregisseur

Staring Advies levert een onafhankelijke inbreng van inhoudelijke en gebiedsspecifieke kennis over natuur en landschap. Staring Advies is er van overtuigd als gebiedsregisseur een essentiële meerwaarde te kunnen bieden voor de gebiedscollectieven en zo tot goede samenwerking in de streek te komen, met een kwalitatief hoogwaardig landschap als resultaat.

Aanpak ontwikkelen gebiedsvisie:

1. Denkkader bepalen

Bepaal de landschappelijke en ecologische maatstaven voor ruimtelijke kwaliteit:

Ecologisch

- *Wat zijn de huidige en gewenste natuurwaarden? (ecologische quickscan)*
- *Wat is het oorspronkelijke landschapstype? (landschappelijke quickscan)*
- *Sluiten de huidige en gewenste natuurwaarden aan bij het oorspronkelijke landschapstype?*

Economisch

- *wat zijn de huidige economische waarden in het gebied?*
- *wat zijn de gewenste economische ontwikkelingen in het gebied?*

Sociaal

- *wat zijn de huidige en gewenste recreatieve waarden in het gebied?*
- *wat is de kwaliteit van wonen in het gebied?*

2 Kwaliteitsthema's destilleren

- *Bijv: Ecologie: vergroten ecologische waarde door aanleg landschapselementen, ecologisch beheer landschapselementen en agrarisch natuurbeheer.*
- *Bijv: Economie: ruimte voor boeren, duurzaam boeren, ruimte voor horeca en recreatie; verstiging (kleine) industrie in dorpen/buitengebied.*
- *Bijv: Sociaal (wonen en recreatie): mooi landschap, openheid afwisselend met beslotenheid. Uitbreidingsmogelijkheden dorpskernen.*

2. Programma van eisen opstellen

Benoem de kwaliteitsthema's met de hoogste prioriteit, bepaal de streefdoelen en teken de wensbeelden.

3. Gebiedsanalyse maken

Breng de ruimtelijke structuren in beeld (onderlaag, netwerken, occupatie).

4. Streefbeelden bepalen/ maatregelen benoemen

5. Gebiedsvisie uitwerken

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

De landschapstypen van de Achterhoek

Om een succesvol gebiedscollectief op te zetten is het noodzakelijk om uit te gaan van de landschapstypes die de onderlegger zijn van het Achterhoekse landschap. De specifieke kenmerken en kwaliteiten van de verschillende landschapstypes bepalen voor een groot deel de keuzes die gemaakt worden in het (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer.

In elk landschapstype bestaat namelijk een spanningsveld tussen enerzijds het behouden en versterken van de landschappelijke kwaliteiten en anderzijds het investeren in economische groei. Immers, zonder functies als de landbouw of natuurbeheer staat de karakteristiek van het landelijk gebied onder druk. Maar zonder aantrekkelijk buitengebied zijn er weinig mensen die er willen wonen of recreëren. Landschap en landgebruik maken samen het buitengebied tot wat het nu is en wat het in de toekomst zal zijn. Daarom is het belangrijk om per landschapstyp-

pe te kijken wat de landschappelijke kwaliteit en de kwetsbaarheid van het landschap is. Afhankelijk hiervan kan in het ene landschapstype meer het accent worden gelegd op economisch ontwikkeling en draagkracht van het landelijk gebied, waar in een ander landschapstype juist de natuur en het behoud en de ontwikkeling van de landschapskwaliteiten voorop staan.

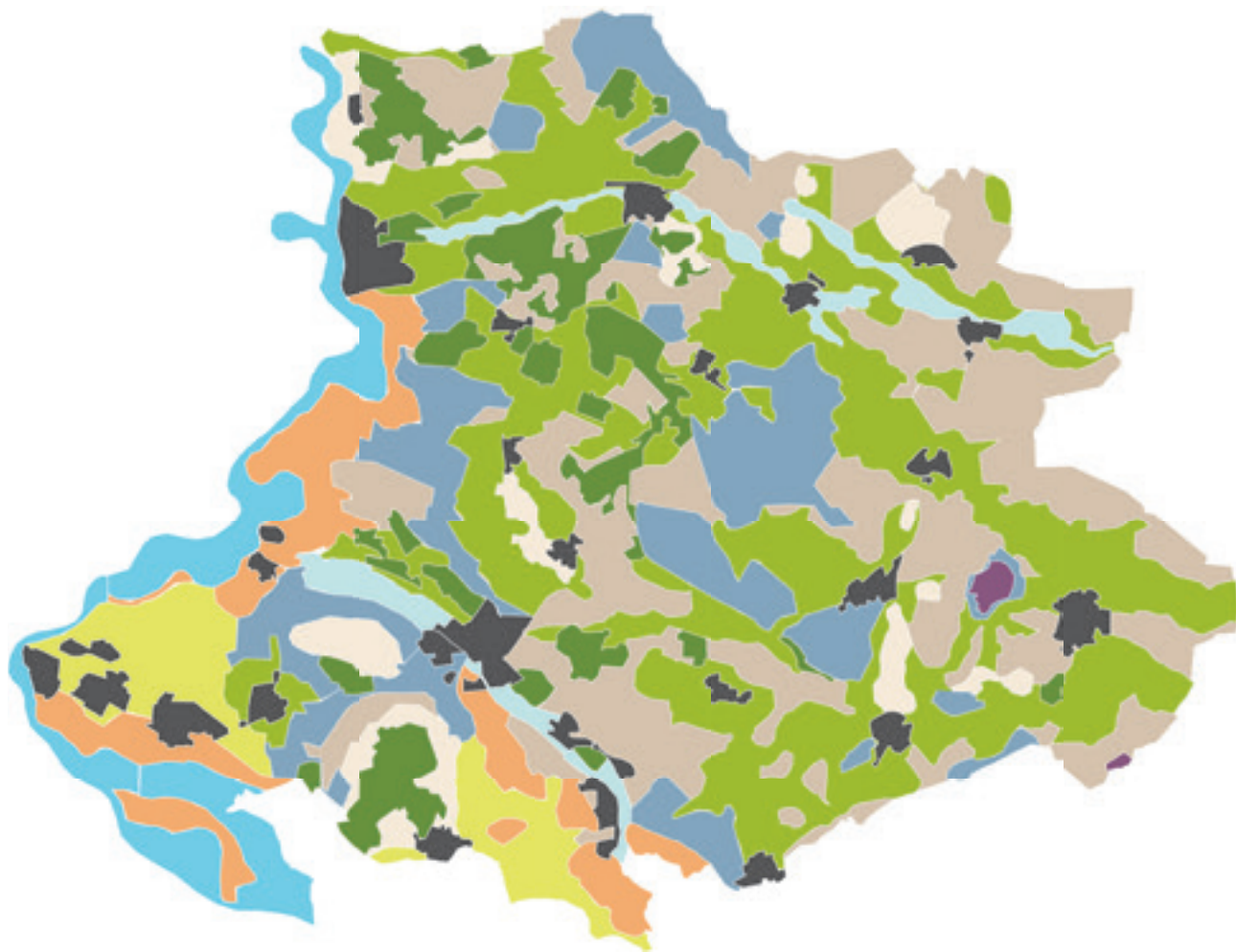
In het vervolg worden landschapstypen als volgt uitgewerkt:

- Essen- en Oude hoevenlandschap
- Heide- en hoogveenontginningslandschap
- Broek- en goorontginningslandschap
- Bos- en landgoederenlandschap
- Rivierenlandschap (uiterwaarden, kommen, oeverwallen)

Legenda Landschapstypen

	Oude Hoevenlandschap
	Essenlandschap
	Heide- en hoogveenontginningslandschap
	Hoogveen
	Broek- en goorontginningslandschap
	Bos en landgoederenlandschap
	Rivierenlandschap
	Kommenlandschap
	Oeverwallen
	Uiterwaarden
	Steden en dorpen

De landschapstypen van de Achterhoek

Essen- en oude hoevenlandschap

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

Essen- en oude hoevenlandschap

Karakteristiek

Het essen- en oude hoevenlandschap wordt gekenmerkt door een variatie aan functies en een afwisseling van verspreid liggende hoeven, akkers, houtwallen, bossen, weilanden en beekdalen. Het is een kleinschalig landschap, het ideaal voor de wandelaar en fietser. Er zijn veel landgoederen, die sterk bijdragen aan het idyllische karakter van het landschap.

Ontstaan

Het essen- en oude hoevenlandschap kenmerkt zich door hoger liggende en daardoor droge dekzandruggen en -kopjes en de natte gronden in de beekdalen. Het essenlandschap is het oudste landschap en is ontstaan op de grote dekzandruggen. Men woonde rond gezamenlijke akkers (de es) die door continue ophoging met potstalmest hun karakteristieke bolle vorm kregen met soms scherpe steilranden. Het oude hoevenlandschap is later ontstaan toen de grotere essen allemaal in gebruik waren en alleen de

Zichtbare steilrand langs een es

kleine dekzandkopjes nog beschikbaar waren. De ontginningen van het Oude Hoevenlandschap hadden de vorm van eenmansesjes met weilanden en hooilanden tussen de esjes en de lagere beekdalen.

Essen- en oude hoevenlandschap: kronkelende wegen, verspreide bebouwing, groene structuren

Kenmerken

- Grote mate van kleinschaligheid
- Aanwezigheid van veel opgaande begroeiing (erfbeplanting, houtwallen, bosjes loofhout);
- Erven met heggen, moestuin, boomgaarden en een paar eiken;
- Glooiende essen en steilranden;
- Laaggelegen, kronkelende, vochtige beekdalen;
- Onregelmatige en vaak ook bochtige perceels- en kavelvormen;
- (Relatief) kleine eenheden bouwland;
- Verspreid liggende boerderijen op de overgang van hoog naar laag (droog naar nat);
- Grondgebruik: afwisselend hoog en droog bouwland en laag en nat grasland.

Typische landschapselementen

- Lineaire elementen als houtwallen, houtsingels, bosjes, bomenlanen, bomenrijen, struweelranden en steile esranden;
- Bospercelen als verbinding tussen lineaire landschapselementen.

De patrijs is een standvogel van het agrarisch landschap. Akkerland is het meest in trek, vooral als dit wordt afgewisseld met gevarieerde perceelsranden, slootranden, wegbermen en houtwallen. Patrijzen eten zowel plantaardig als dierlijk voedsel, maar de jongen leven de eerste weken louter van insecten en ander klein gedierte die voorkomen in kruidenrijke begroeiing

De kamsalamander heeft de voorkeur voor kleinschalige landschappen met bospercelen, heggen en struwelen. Hij plant zich voort in matig voedselrijke tot voedselrijke, stilstaande wateren met een goed ontwikkelde onderwatervegetatie. Hij is vrij zeldzaam en wordt landelijk gezien als een kwetsbare soort, die in zijn verspreiding achteruit gaat.

IN HET VERLEDEN LAG IN BOLJA EUK
WELAND EEN DRINKKOLK VOOR HET
VBE. DE IDEALE VOORTPLANTINGS-
TLEK VOOR DE KAMSALAMANDER

Ambitie

Landbouw is als grootste gebruiker van de gronden de hoofdfunctie in het oude hoevenlandschap, maar ook voor wonen en recreëren is het gebied geliefd. De functies zijn allemaal ingepast in het landschap en leveren een bijdrage aan het behouden van de landschappelijke karakteristiek en de natuurwaarden. Doel is het kleinschalige, agrarische karakter behouden en versterken en de leesbaarheid en herkenbaarheid van het landschap vergroten. Daaraan gekoppeld de typische soorten van het kleinschalige cultuurlandschap weer terugbrengen en hiermee de 'verticale' leesbaarheid (relatie bodem en natuur) herstellen.

Ontwikkelingen

Het kleinschalige essen- en oude hoevenlandschap vormt een aantrekkelijk leefgebied voor verschillende soorten die afhankelijk zijn van afwisseling in landschapselementen en structuren. Zo broeden bepaalde vogels vooral in hakhoutwallen, in struwelen op esranden en in perceelscheidingen met ruigtekruiden en hier en daar opslag van struiken en jonge boompjes. Doordat de functie van de houtwal als afscheiding en houtleverancier is verdwenen, is het onderhoud hierop ook achterwege gebleven. Daardoor zijn veel houtwallen en -singels uitgegroeid tot opgaande bomenrijen zonder onderbegroeiing.

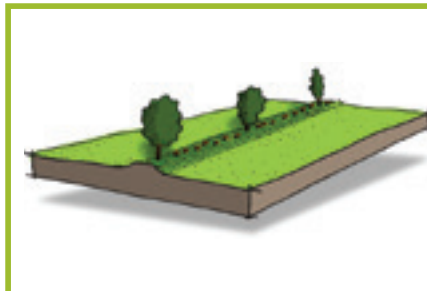
Ze bezorgen dan niet alleen de boeren overlast omdat ze bijvoorbeeld te veel schaduw veroorzaken, ze verliezen ook voor een groot deel hun waarde voor de natuur. Het periodiek afzetten van houtwallen zorgt voor een ecologisch waardevol landschapselement. Binnen twee jaar ontstaat er namelijk weer een dichte begroeiing die aan allerlei diersoorten onderdak biedt. Ook vogels van het open veld, bijvoorbeeld de patrijs, kievit en wulp, profiteren van het regelmatig onderhoud aan houtwallen, met name doordat roofvogels er minder hoge uitkijkposten hebben. De natuurwaarden van akkers en weilanden zijn in het essen- en oude

hoevenlandschap de afgelopen 50 jaar sterk afgenomen. Zo is bijvoorbeeld de ortolaan, broedvogel van de essen met traditionele landbouw in de vorm van granen en hakvruchten, verdwenen uit het gebied en daarmee ook uit Nederland. Elke vierkante meter wordt tegenwoordig gebruikt. Hierdoor zijn ecologische waardevolle structuren, zoals structuurrijke perceelsranden, ruige overhoekjes, berm en onverharde wegen veelal verdwenen. Daarom is het van belang dat boeren langs perceelsranden ruigtekruiden en opslag van jonge boompjes en struiken laten staan. Dit levert voor de fauna enorm veel op en kost de boeren vrijwel niets.

Struweel op esranden

Struweel accentueert de esrand en biedt voor flora en fauna schuil- en/of broedplaats voor vogels, kleine zoogdieren en amfibieën. Het beheer van de esrand is extensief, waarbij deze slechts eenmaal in 3 -5 jaar gemaaid wordt, het maaisel wordt afgevoerd.

Hakhoutbeheer houtwallen en singels

De bomen en struiken worden eens in de 10-12 jaar tot 30 cm boven de grond afgezaagd. De bomen en struiken groeien uit zichzelf weer uit. Oude bomen blijven meestal staan, evenals bomen met holten die vaak het domein van vogels en vlermuizen zijn.

Maatregelentabel

Doel	Strategie	Doelsoorten	Maatregelen
Het ontwikkelen van een levensvatbare akkervogel gemeenschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op akkervogels	Kievit, scholekster, patrijs, gele kwikstaart, veldleeuw- erik, ortolaan, bosrietzanger	<ul style="list-style-type: none"> • In hakhoutbeheer nemen van houtwallen en –singels en hakhoutbosjes, • Gevarieerde teelten • Akkerrandenbeheer
Het ontwikkelen van een levensvatbare gemeenschap van fauna van het kleinschalige cultuurlandschap.	Agrarisch natuurbeheer gericht op fauna van het kleinschalige cultuurlandschap. Landschapsbeheer gericht op tegengaan van verdere versnippering van het landschap en herstel van een robuust netwerk van landschapselementen	Geelgors, grasmus, roodborst- tapuit, grauwe klauwier, wie- lewaal, nachtegaal, spotvogel, zomertortel, ringmus, kneu Amfibieën: boomkikker en kamsalamander. Reptielen: Hazelworm, zand- hagedis	<ul style="list-style-type: none"> • Botanisch graslandbeheer, • In hakhoutbeheer nemen van houtwallen, houtsingels en hakhoutbosjes, • Het ontwikkelen van ruige perceelscheidingen en een goed beheer van poelen. • Koeien in de wei • Struweel op de esranden
Terugkeer van verdwenen soorten van het cultuurlandschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op leggen van verbindingen met populaties elders (opheffen versnippering)	Boomkikker en ringslang	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van poelen, composthopen, mestvaalten en corridors zoals ruige perceelsranden en houtsingels met hakhoutbeheer
Herstel soortgemeenschappen van de beken	Agrarisch natuurbeheer gericht op minder uitspoeling meststoffen naar het oppervlaktewater. Slootrandenbeheer gericht op structuurrijke slootranden.	Waterspitsmuis, beekprik, ser- peling, winde, otter, ijsvogel, grote gele kwikstaart, rings- lang, bosbeekjuffer	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van akkerfaunaran- den • Onbemeste graslandranden en struwelen langs water- gangen • Renaturering beken • Natuurlijk waterpeil • Vispasseerbaarheid stuwen • Natuurvriendelijke oevers

Ecologisch beheer van landschapselementen (houtwallen, singels, bosjes), agrarisch perceels- en randenbeheer en aanleg van landschapselementen zorgt voor een evenwichtig, biodivers en robuust landschap en spaart investeringen in de aanleg van natuur.

Broek- en goorontginnings- landschap

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

Broek- en goorontginningslandschap

Karakteristiek:

Het gebied kenmerkt zich door een rechthoekige en regelmatige verkaveling met een centrale ontginningsas waarlangs sporadisch bebouwing staat. Het is een relatief open agrarisch productiegebied. Het oorspronkelijke ontginningslandschap kende een relatieve kleinschaligheid met stukjes niet ontgonnen veen, houtsingels, ruige slootranden, heggen en struwelen, weiddepoele en waterbergingsloten. Toen de ontwatering werd verbeterd werden vele ondiepe sloten en greppels overbodig. Kleine percelen werden aan een getrokken, heggen en struwelen werden opgeruimd en de bloemrijke hooilanden verdwenen door bemesting en herinzaai. De ontwatering is tegenwoordig zelfs zover doorgevoerd, dat op plekken die ooit de natste waren in de zomer maïsvelden zijn aan te treffen.

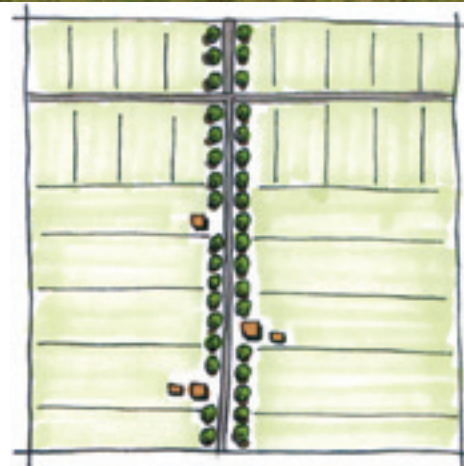
Ontstaan

Het is een laag gelegen en vlak gebied met een heel eigen karakter. Onder

invloed van voedselrijk grond-, kwel- en overstromingswater kon zich hier voedselrijk en matig voedselrijk veen vormen. Na ontginning in de eerste helft van de 20e eeuw ontstonden de broeken en goren. Door het natte karakter kon in het gebied slecht gebouwd worden. Het Aaltense Goor is een mooi voorbeeld van een intacte broekontginning.

Broek- en goorontginningslandschap: rechte lijnen, weinig bebouwing, open, vlak agrarisch landschap

Kenmerken:

- Vlak, open agrarisch landschap met sporadisch boerderijen aan ontginningsas;
- Sloten en greppels onder scherpe tot rechte hoek op de ontginningsas;
- Rechthoekige structuur van wegen en kavels;
- Overheersen van gras- of hooiland;
- Aanwezigheid van natte laagtes in de percelen;
- Aanwezigheid van kwel in de sloten;
- Beplanting in de vorm van enkele bosjes, singels en laanbeplanting.

Typische landschapselementen

- Laanbeplanting, afwisselend beplant met populier of es;
- Restanten van elzen- en wilgensingels;
- Populierenbosjes;
- Elzenbroekbosjes.

Boomkikker

De boomkikker heeft een voorkeur voor een vochtig, relatief open landschap, waar hij zich ophoudt in de struweelzone van bosranden, houtwallen en moerasgebieden. Vooral de zuidkant van braamstruwelen heeft de voorkeur. Voor de voortplanting heeft de boomkikker ondiepe wateren met een goed ontwikkelde oever- en watervegetatie nodig.

KIEUITEN ZOEKEN KORT GRAS OP,
MAAR GRUTTO'S VERBEN LANG GRAS
NODIG OM DE JONGEN GROOT TE
BRENGEN. MOZAIKBEHEER VAN
GRASLAND ZOEFT VOOR DE NODIGE
VARIATIE

De Grutto broedt bij voorkeur op vochtige graslanden en leeft van wormen en ander klein gedierte dat op of in de bodem leeft. Door de intensivering van de landbouw is de populatie sterk afgenomen. Het hoge gras wordt in het voorjaar vaak gemaaid in dezelfde periode dat de grutto's de eieren broeden.

Grutto

Ambitie

De landbouw is nu en in de toekomst de belangrijkste gebruiker van het gebied en daarmee beeldbepalend, maar voegt zich ook in de structuren van het gebied en levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van het landschap. De lage ligging van het gebied en de natte omstandigheden geven het gebied betekenis voor de waterberging. Het is een gebied dat zich goed leent voor agrarische ontwikkelingen. Nieuwe ontwikkelingen dienen wel bij te dragen aan het behouden en/of versterken van de landschapskarakteristieken zoals de relatieve openheid, de rationele (stroken)verkaveling, de rechthoekige landschapselementen en het natte karakter.

Ontwikkelingen

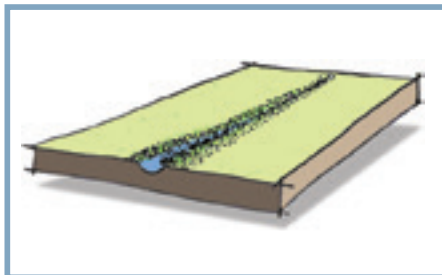
De open, vochtige agrarische gebieden vormen een aantrekkelijk leefgebied voor diverse soorten planten en dieren. Maar door het toepassen van drainage zijn er niet veel natte en vochtige weilanden meer over. Het broekontginningslandschap is daardoor steeds meer gaan lijken op het heideontginningslandschap. Ook worden deze graslanden steeds vaker bemest en gemaaid, waardoor er veel meer eieren en jonge weidevogels verloren gaan

dan in het verleden. Naast de afname van de kwaliteit van de leefgebieden van bijvoorbeeld weidevogels, neemt ook de kwantiteit af, want door drainage worden veel graslanden omgezet in akkerland.

Op plekken waar nog weidevogels voorkomen, vormt verdichting van de open gebieden door beplanting een bedreiging. Weidevogels broeden namelijk niet in de nabijheid van hoog opgaande beplanting. De verdichting

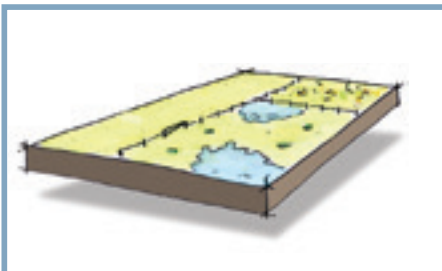
ontstaat vooral door achterstallig onderhoud van deze beplantingen waardoor ze in de hoogte groeien. Regelmatig afzetten komt de soorten van het agrarisch cultuurlandschap ten goede.

De sloten worden gevoed met kwelwater en zijn over het algemeen schoon. Dit biedt kansen voor slootkantenbeheer.

Randenbeheer langs watergangen

Door de randen niet te bemesten of te bespuiten, spoelen minder meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen naar de sloot. Bovendien zal het gras langs de sloot minder dicht groeien, zodat ook andere flora en fauna meer kansen krijgt en de biodiversiteit groter wordt.

Plas dras

Plas dras ontstaat door lage delen periodiek onder water te laten staan. Weidevogels gebruiken plas dras om te rusten, foerageren en te overnachten. Periodiek droogvallende, slikrijke oevers zijn van belang voor opgroeiende kuikens.

Maatregelentabel

Doel	Strategie	Doelsoorten	Maatregelen
Het ontwikkelen van een levensvatbare weidevogelgemeenschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op weidevogels	Kievit, scholekster, patrijs, gele kwikstaart, veldleeuwervik, grutto, tureluur, wulp, graspieper	<ul style="list-style-type: none"> • In hakhoutbeheer nemen van houtwallen en –singels en hakhoutbosjes, • Gevarieerde teelten • Graslandrandenbeheer • Mozaïekbeheer grasland
Het ontwikkelen van een levensvatbare gemeenschap van fauna van het open cultuurlandschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op de fauna van het open cultuurlandschap.	Geelgors, grasmus, roodborsttapuit, grauwe klauwier, spotvogel, ringmus, kneu, kamsalamander, boomkikker	<ul style="list-style-type: none"> • Botanisch graslandrandenbeheer • Het ontwikkelen van ruige perceelscheidingen • Toename van het areaal populierenbosjes • Beheer van poelen
Terugkeer van verdwenen soorten van het cultuurlandschap	Leggen van verbindingen met populaties elders (opheffen versnippering)	Boomkikker en ringslang	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van poelen, composthopen, mestvaalten en corridors zoals ruige perceelsranden en houtsingels met hakhoutbeheer
Het ontwikkelen van een levensvatbare gemeenschap van soorten voor opgaand hout	Landschapsbeheer gericht op karakteristieke soorten van opgaand hout op natte en rijke ondergrond	Roek, nachtegaal, wiewaal, vleermuizen	<ul style="list-style-type: none"> • Aanplant populierenbosjes • Aanplant populieren als laanbeplanting
Minder uitspoeling meststoffen naar het oppervlaktewater.	Agrarisch natuurbeheer gericht op minder uitspoeling meststoffen naar het oppervlaktewater.	Waterspitsmuis, waterviolier, ooievaar, groene kikker, limnofiele vissoorten (kroeskarper, zeelt, bittervoorn, vetje, ruisvoorn)	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van akkerfaunaranden langs walgangen • Onbemeste graslandranden en struwelen langs walgangen

Extensief randenbeheer langs walgangen is kostenbesparend omdat er minder vaak gemaaid hoeft te worden. Agrarisch randenbeheer en afwisselend natuurschoon verhoogt het woongenot, verhoogt de belevingswaarde voor recreanten en mogelijkheden voor recreatieve uitbreiding.

Heide- en hoogveen- ontginningslandschap

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

Heide- en hoogveenontginningslandschap

Karakteristiek:

Het heide- en hoogveenontginningslandschap is een (relatief) open agrarisch landschap met een rationele, blokvormige ontginningsstructuur en verspreide bebouwing. Het landschap vertoont eenvormigheid: rechte wegen, smalle bermen, blokvormige cultuurgronden en bossen en boerderijen zonder veel erfbeplanting, geordend langs de wegen. Het landschap is zowel open in de velden, als besloten in de bosrijke delen.

Ontstaan

Waar vroeger de woeste heidevelden lagen, ligt nu het jonge heideontginningslandschap. Deze heidevelden zijn vanaf het eind van de 19e eeuw en in het begin van de 20e eeuw in cultuur gebracht. Dit was mogelijk door de introductie van de kunstmest. Bij de ontginning van de heide ging men rationeel te werk. Dit is te zien aan de rechte lijnen: zo veel mogelijk rechte wegen en rechte percelen. Het grootste deel van deze woeste gronden

werd omgezet in landbouwgrond en de rest werd omgevormd in overwegend naaldbos. In de ondergroei van deze bossen en in schrale wegbermen en slootkanten is nog steeds het verleden af te lezen door het voorkomen van plant- en diersoorten die in heidegebieden voorkomen zoals struikheide en de levendbarende hagedis.

Heide- en hoogveenontginningslandschap: rechte lijnen, naaldbos percelen, boerderijen langs de weg

Kenmerken:

- Inzegggebied: infiltratie van regenwater;
- Rechtlijnige structuur van wegen en kavels;
- Open, grootschalig agrarisch gebied
- Weinig beplantingen;
- Boerderijen haaks op de weg, langs centrale ontginningsas;
- Erven zonder erfbeplanting;
- Overwegend graslandgebruik en bos (hoofdzakelijk naaldbos).

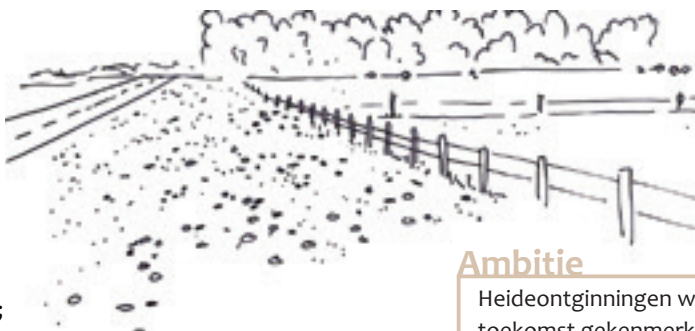
Typische landschapselementen

- Overhoekjes en restanten van houtsingels met berken, eiken, vuilbomen en lijsterbes, struweel (braam, brem) en ruigtekruiden;
- Laanbeplantingen (Amerikaanse eik, berk, zomereik, beuk);
- Perceelsscheidingen en schrale wegbermen met berken en pijpestrootje en soms nog struikheide;
- Blokvormige (naald)bospercelen, met soms restanten van heidevelden enkele vennen .

De levendbarende hagedis leeft bij voorkeur op enigszins vochtige heide of heide met vennen en in structuurrijke weg- en spoorbermen en ruigten. Deze soort legt geen eieren maar brengt haar jongen levend ter wereld. De vrouwtjes broeden de eieren als het ware uit in het moederlichaam.

DOOR ECOLOGISCH BERHBEHEER WORDEN DE WEGBERMEN STEEDS SCHRALER: EEN IDEALE CORRIDOR VOOR O.A. DE LEVENBARENDE HAGEDIS.

Ambitie

Heideontginningen worden in de toekomst gekenmerkt door een aantrekkelijke afwisseling van landbouw, werken, recreatie, wonen en natuur. De landbouw is de belangrijkste gebruiker van het gebied en daarmee beeldbepalend, maar voegt zich ook in de structuren van het gebied en levert een belangrijke bijdrage aan de ecologische en recreatieve kwaliteit van het landschap.

De zwarte mees is een naaldboombewoner en eet vooral spinnen en insecten die hij in de bovenste lagen van de bomen zoekt. In Nederland komen zwarte mezen vooral voor op de zandgronden. Naaldbossen vormen de belangrijkste leefgebieden.

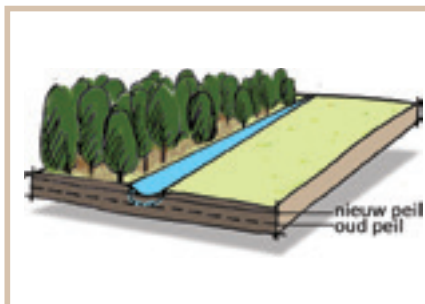
Ontwikkelingen

De open agrarische gebieden van het heide- en hoogveenontginnings-landschap vormden een aantrekkelijk leefgebied voor diverse soorten planten en dieren. Door verandering in de landbouw zijn echter veel soorten van dit open cultuurlandschap sterk achteruitgegaan of zelfs verdwenen. Zo zijn door de ruilverkaveling en drainage de akkers groter en droger geworden en vrij van akkeronkruiden. Veel graslanden zijn omgezet in akkers en boven-

dien zijn kruidenrijke perceelsranden verdwenen en daarmee een belangrijke voedingsbron voor vogels en zoogdieren in de vorm van zaden en insecten.

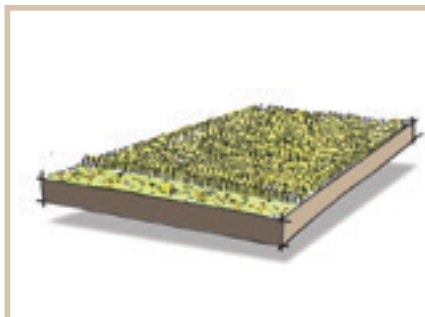
Door de intensieve bemesting van de landbouwgronden worden slootranden en wegbermen steeds rijker. Daardoor verdwijnen karakteristieke soorten van de schrale gronden (zoals struikheide, blauwe knoop, klokjesgentiaan, levendbarende hagedis).

De overgebleven stukken naaldbos in de heideontginningsgebieden bieden leefruimte voor specifieke soorten zoals de zwarte mees, het bonte dikkopje en de levenbarende hagedis. Door intensieve ontwatering dreigt de ondergroei van deze bossen te veranderen. Veel plantensoorten zijn namelijk gevoelig voor verdroging. Deze soorten worden langzaam vervangen door meer droogte-tolerante soorten. Met het verdwijnen van de planten verdwijnen ook de soorten die daarvan leven.

Tegengaan verdroging

Door de drainagebasis van de omliggende percelen rond een bosperceel te verhogen kan de grondwaterstand van een bosperceel op het oorspronkelijke peil worden gebracht. Hierdoor wordt de habitat van specifieke soorten in stand gehouden.

Akkerrandenbeheer

Bij akkerrandenbeheer wordt een strook van ca. 5 meter langs bouwland ingezaaid met akkeronkruiden. De diverse plantsoorten vormen een perfect leefgebied voor natuurlijke vijanden van luizen, rupsen en andere plaaginsecten. Hierdoor wordt het gebruik van chemische middelen teruggedrongen.

Maatregelentabel

Doel	Strategie	Doelsoorten	Maatregelen
Het ontwikkelen van een levensvatbare akker- en weidevogelgemeenschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op akker- e weidevogels	Kievit, scholekster, patrijs, gele kwikstaart, veldleeuw-erik, grutto, tureluur, wulp	<ul style="list-style-type: none"> • In hakhoutbeheer nemen van houtwallen en –singels en hakhoutbosjes, • Gevarieerde teelten • Akkerrandenbeheer • Mozaïekbeheer grasland
Het ontwikkelen van een levensvatbare gemeenschap van fauna van open droge cultuurlandschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht fauna van het open cultuurlandschap.	Geelgors, grasmus, roodborsttapuit, grauwe klauwier, spotvogel, ringmus, kneu, kamsalamander	<ul style="list-style-type: none"> • Botanisch graslandrandenbeheer • Het ontwikkelen van ruige perceelscheidingen • Beheer van poelen
Terugkeer van verdwenen soorten van het cultuurlandschap	Leggen van verbindingen met populaties elders (opheffen versnippering)	Boomkikker en ringslang	<ul style="list-style-type: none"> • Aanleg van poelen, composthoven, mestvaalten, corridors zoals ruige perceelsranden en houtsingels met hakhoutbeheer
Het ontwikkelen van een robuuste gemeenschap van soorten van de lage schrale vegetaties	Het ontwikkelen van een netwerk van “schrale” verbindingen tussen de heide- en veengebieden.	Levendbarende hagedis, heideblauwtje, groentje, hazelworm	<ul style="list-style-type: none"> • Ecologisch bermbeheer • Kapvlakken in bospercelen • Kleinschalige natuurontwikkeling • Onbemeste graslandranden langs bermen en watergangen
Stimuleren van typische soorten van het naaldbos	Bosbeheer gericht op bossoorten	Kuifmees, goudhaan, zwarte mees, bont dikkopje, levendbarende hagedis.	<ul style="list-style-type: none"> • Aanplant loofhout vermijden • Beheer als productiebos • Tegengaan verdroging (ontwatering verminderen, drainagebasis verhogen van omringende percelen)

Agrarisch randenbeheer zorgt voor natuurlijke plaagbestrijding en een positief bedrijfsimago.

Bos- en landgoederen landschap

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

Bos- en landgoederenlandschap

Karakteristiek:

Monumentaal, besloten landschap bestaande uit vele havezaten en landgoederen, met oude laanstructuren en bosgebieden, afgewisseld met agrarische percelen. Langs de randen liggen boerderijen met eenmansesjes. Veel boerderijen behoren tot een landgoed. In de kleurstelling van de panden is dat nog terug te zien. De erven worden getypeerd door hun losse opzet, met onregelmatig verspreide bebouwing, boomgroepen, boomgaarden en bijgebouwen als bakhuisjes en hooibergen. In het bos- en landgoederenlandschap zijn nog vele zandpaden te vinden. Vanwege de afwisseling en kleinschaligheid heeft dit landschap een grote recreatieve aantrekkingskracht. De land- en bosbouw zijn de belangrijkste onderdelen van de landgoederen, zowel ruimtelijk als economisch.

Ontstaan

De oorsprong van de landgoederen is heel divers. Sommige zijn ooit begonnen als versterkte burcht of als grenskasteel.

Anderen groeiden uit van boerenhofstede naar herenhofstede of havezate. En weer anderen werden neergezet door iemand die fortuin had gemaakt.

Bos- en landgoederenlandschap: besloten bosgebied, kleinschalige akkers en graslanden, statige landgoederen

Kenmerken:

- Besloten landschap met veel bossen, open plekken voor landbouw en soms enkele kleine natuurterreinen;
- Akker- en graslanden in onregelmatige blokverkeveling;
- Incidentele bebouwing aan de randen van de landbouwgebieden;
- Statige lanen en grachten van landgoederen met monumentale beplanting;
- Bosgebieden met karakter van een heideontginningen (regelmatig van opzet, grotere complexen met vaak naalddhout);
- Erven met karakteristieke hooibergen, bakhuisjes, korenspiekers en boerderijen in kleurstelling van bijbehorend landgoed.

Typische landschapselementen

- Grote complexen bos met naalddhout en gemengd loofbos;
- Statige lanen.

De middelste bonte specht heeft een grote voorkeur voor oud loofbos, waarin met name oude eiken voorkomen. Ook houden ze van open plekken in het bos. Omdat de Nederlandse bossen steeds ouder worden, duiken ze op steeds meer plaatsen op, zoals in de Achterhoek.

Middelste bonte specht

DOOR HET PLENTERSYSTEEM TOE TE PΑΣSEN
ONTSTAAT EEN HABITAT GESCHIKT VOOR O.A.
DE IJSVOGELVLINDER; EEN BOS VERJONGEN EN/OF
EEN BOS HINDER MONOTOON MAKEN.

Ambitie

Het bos- en landgoederenlandschap is en blijft een recreatief aantrekkelijk gebied. Bossen worden afgewisseld met lanen, boerderijen en landgoederen. Natuur en recreatie gaan hand in hand, waarbij de nadruk ligt op het beleven en behouden van het monumentale karakter van het gebied.

De aanwezige landbouw is van belang voor het behouden en onderhouden van de landgoederen maar vraagt vanwege de landschappelijke kwaliteiten om een goede inpassing in het landelijk gebied. Nieuwe functies mogen geen afbreuk doen aan de landschappelijke en natuurwaarden in het gebied.

De kleine ijsvogelvlinder leeft in gevarieerde, vochtige gemengde bossen of loofbossen, zoals elzenbroekbos. Het is een vrij zeldzame standvlinder met alleen in Twente en de Achterhoek nog een groot en min of meer aaneengesloten verspreidingsgebied.

Kleine ijsvogelvlinder

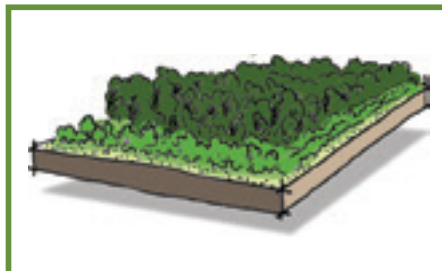
Ontwikkelingen

Het gebied is rijk aan (oude) landschapselementen en herbergt belangrijke natuurwaarden. Het gebied heeft dan ook een belangrijke ecologische waarde voor de aanwezige flora en fauna. Hoewel de ontginningen en de ruilverkaveling het bos- en landgoederenlandschap grotendeels ongemoeid heeft gelaten liggen hier ook bedreigingen op de loer. Door gebrek aan hakhoutbeheer in de bosrand kennen de bossen vrijwel geen structuurrijke bosranden/

mantelzones meer. Hierdoor zijn typische bosrandsoorten achteruit gegaan. Bovendien is door verdroging, verzuring en vermesting de rijke kruidlaag van bossen verdwenen en veranderd in een ondergroei van braam. De verdroging van de bossen wordt veroorzaakt door de ontwatering van het omliggend agrarisch gebied.

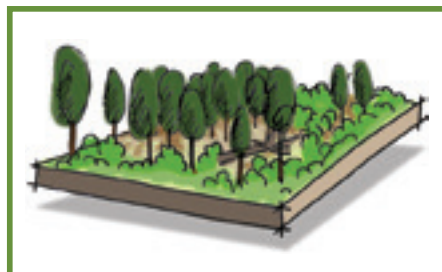
In het bos- en landgoederenlandschap kan de biodiversiteit vergroot worden door goede ecologische verbindin-

gen te leggen tussen bosgebieden en agrarisch natuurbeheer te stimuleren op plaatsen waar dat vanuit ecologisch oogpunt ook gewenst is.

Mantel/zoom ontwikkeling bosranden

Bosranden kennen een grote biodiversiteit: de mantel vormt een habitat voor vogels, de zoom zorgt voor schuilgelegenheid en voedsel voor vlinders en insecten.

Structuurvariatie in bossen

Structuurvariatie in een bos betekent dat de aanwezige bomen verschillende afmetingen en leeftijden hebben. Door verschillende boomhoogtes en -diktes zijn er in het bos meer habitats: dit zorgt voor een grotere biodiversiteit.

Maatregelentabel

Doel	Strategie	Doelsoorten	Maatregelen
Herstel gemeenschap bosvlinders	Natuurbeheer gericht op het aanbrengen structuurvariatie	Kleine ijsvogelvlinder, Grote weerschijnvlinder, Keizersmantel	<ul style="list-style-type: none"> • Open plekken creëren in bos • Open, brede open bospaden • Mantel/zoom ontwikkeling bosranden
Stimuleren 'oud-bos' soorten	Natuurlijke bossen ongemoeid laten, eventueel met startbeheer; bestrijden exoten	Zwarte specht, bosuil, middelste bonte specht, boommarter	<ul style="list-style-type: none"> • Structuurvariatie door bijvoorbeeld ringen van bomen • Dood hout laten liggen
Herstel kruidlaag bossen	Natuurlijke waterhuishouding herstellen	Bosanemoon, witte klaverzuuring, salomonszegel, dalkruid	<ul style="list-style-type: none"> • Kunstmatige ontwatering opheffen

Natuurlijke plaagonderdrukking door effectief agrarisch randenbeheer spaart kosten voor plaagbestrijdingsmiddelen en waterzuiveringskosten door minder uitspoeling van bestrijdingsmiddelen naar het oppervlaktewater.

Rivierenlandschap

Visie op het Achterhoekse landschap

De landschapstypen nader bekeken

Rivierenlandschap

Karakteristiek:

Het landschap van het riviereengebied is in verschillende zones, parallel aan de rivier leesbaar.

Zone 1: rivier binnen de dijken.

Hier is de invloed van de rivier het grootst. De ruimte van de rivier tussen de dijken is langgerekt en open en wordt begrenst door de winterdijken.

Zone 2: de oeverwallen.

Dit gebied kenmerkt zich door multifunctionaliteit en veelheid. Hier concentreren zich de wegen, dorpen, steden, industrieën, kassen, boomgaarden, bossen en landgoederen. Dit maakt het gebied tot een afwisselend landschap. Het oeverwallenlandschap heeft een sterke grens naar de rivier door de zomerdijk.

Zone 3: Kommen

De komgebieden kenmerken zich door een grote openheid. De kommen van klei liggen lager en zijn natter dan de zanderige oeverwallen. Zij worden door middel van sloten, weteringen en

gemalen ontwaterd. Het gebied kent een regelmatige blokverkaveling, een rechthoekig wegen- en slotenpatroon en een lage bebouwingsdichtheid. Overwegend graslandgebruik. De eendekooien en opgaande populierenbossen vormen de blikvangers in het komgebied.

Rivierenlandschap: rivier met uiterwaarden, oeverwallen en komgebied

Kenmerken:

- Kleinschalig en meanderende vormen op de zandige oeverwallen, grootschaligheid en rechtlijnigheid in de kleiige kommen;
- Bebouwing, boomgaarden, akkerbouw op de oeverwallen;
- Open komgronden met grasland en populierenbos;
- Dynamiek van de rivier: nevengeulen, oobossen, moeras;
- Weidevogels, broekbossen, grienden, moerassen in de kom;
- Delfstoffenwinning van zand, klei, grind;
- Bedrijfsvestigingen langs wegen, rivieren en kanalen.

Typische landschapselementen

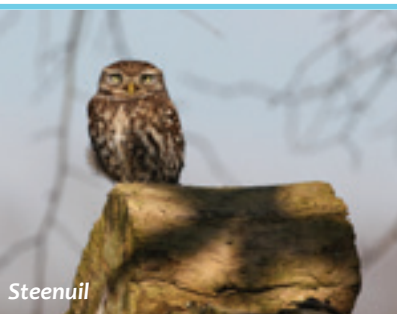
Kommen

- meidoornhagen
- singels met knotbomen
- populierenbosjes

Oeverwallen

- boomgaarden
- elzensingels, houtwallen, heggen en hagen
- enkele vennen

Steenuilen leven in halfopen landschappen. Favoriet zijn extensief gebruikte graslanden en kleinschalige agrarische gebieden. De aanwezigheid van erven met heggen, houtwallen, boomgaarden en (knot)bomenrijen is van groot belang. Ze broeden in hollen. Het voedsel bestaat uit insecten, regenwormen en kleine zoogdieren.

Steenuil

Rugstreeppad

De rugstreeppad is een bewoner van zandige terreinen met een betrekkelijk hoge dynamiek, zoals de duinen, de uiterwaarden van de grote rivieren, opgespoten terreinen, heidevelden en akkers. Voor de voortplanting is de rugstreeppad afhankelijk van ondiepe wateren, die vrij snel opwarmen.

BRAAKLIGGENDE TERREINEN OMVORMEN TOT TYPISCHE NATUUR STIMULEERT DE ONTWIKKELING VAN PIONIERSOORTEN, ZOALS DE RUGSTREEPPAD

Ambitie

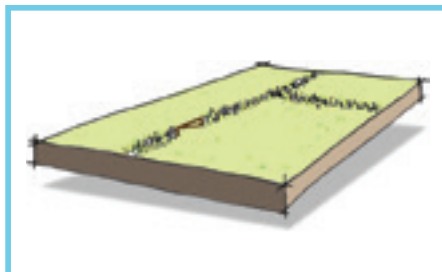
Het rivierenlandschap is door de zonering een contrastrijk gebied en de ambitie is om de contrasten tussen het dynamische winterbed, de kleinschalige oeverwallen met dorpen, boomgaarden en beplantingen en de lage grote open komgronden te vergroten en meer beleefbaar te maken. De ontwikkelingen in de verschillende zones dragen bij aan behoud en versterking van de kenmerken van de zone.

Ontwikkelingen

Door intensivering van de landbouw en de ruilverkaveling zijn de komgronden grootschaliger geworden en kenmerkende landschapselementen zoals hagen, heggen en knotwilgen grotendeels verdwenen uit het landschap. Ook ruige perceelscheidingen en natuurlijke gradiënten zijn door het efficiënte landschapsgebruik vrijwel niet meer aanwezig in het landschap. Juist deze elementen in het landschap zorgen voor veel voedselaanbod. Door het gebrek hieraan is de soortenrijkdom in het

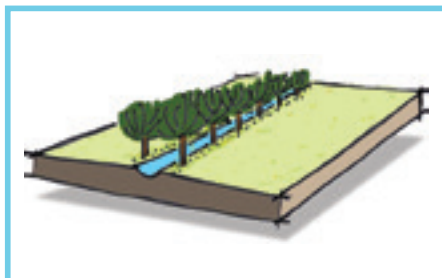
kommengebied sterk achteruitgegaan. Verder zorgt diepe ontwatering voor een droger landschap wat voor weidevogels een nadeel is.

Ook de kleinschalige oeverwallen hebben geleden onder de ruilverkaveling en economische groei. Veel landschapselementen zijn verdwenen en daarmee de habitat voor soorten van het kleinschalige cultuurlandschap (zie oude hoevenlandschap).

Ruige perceelsscheidingen

Door perceelsranden niet te bemesten en periodiek te maaien verschraalt de vegetatie en ontstaat er een ruige vegetatie. Hier leven tal van insecten die een voedingsbron zijn voor vogels en zoogdieren.

Aanleg en beheer knotbomen

Knotbomen komen voor langs de sloten in de lager gelegen delen van het gebied. Vlinders, steenuil, kerkuil, witte kwikstaart, holenmuis en mezen profiteren van knotbomen. In de knot groeien vaak allerlei andere planten en struiken en ook mossen.

Maatregelentabel

Doel	Strategie	Doelsoorten	Maatregelen
[kom] Het ontwikkelen van een levensvatbare weidevogelgemeenschap	Agrarisch natuurbeheer gericht op weidevogels Landschapsbeheer gericht op behouden openheid gebied	kievit, grutto, wulp, scholekster, patrijs, gele kwikstaart, graspieper, paapje, veldleeuwervik.	<ul style="list-style-type: none"> • Drainagebasis verhogen (afwatering verminderen) • Creëren van plas-dras plekken • Latere maaidatum grasland • Inzaai kruidenrijk grasland • Hakhoutbeheer singels
[kom] Het ontwikkelen van een levensvatbare gemeenschap van fauna van het open cultuurlandschap	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op fauna van het open cultuurlandschap.	grasmus, roodborsttapuit, spotvogel, ringmus, kneu, das, kamsalamander, knoflookpad, rugstreepad.	<ul style="list-style-type: none"> • Extensief randenbeheer • Het ontwikkelen van ruige perceelscheidingen • Toename van het areaal populierenbosjes • Aanleg en beheer van poelen op overgang kom/oeverwal
[oeverwal]* In stand houden populaties steenuilen	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gericht op verbeteren en vergroten leefgebieden steenuilen	Steenuil	<ul style="list-style-type: none"> • Herstel, aanleg en beheer van hoogstamboomgaarden • Aanleg en beheer knotbomen

* De overige doelen en maatregelen voor de oeverwallen zijn vergelijkbaar met die van het oude hoevenlandschap.

Ecologisch beheer van landschapselementen (houtwallen, singels, bosjes, steilranden), agrarisch perceels- en randenbeheer en aanleg van landschapselementen zorgen voor een aantrekkelijke woonomgeving, een omgeving die goed is voor het bedrijfsimago en verhoogt daarmee het plezier van ondernemerschap.

Verantwoording

Blom-Zandstra, G. e.a., 2010, **Multifunctioneel landgebruik voor klimaatadaptatie in Het Groene Woud**. Plant Research International rapport 335. Wageningen: PRI

Catalogus gebiedskenmerken, Provincie Overijssel, 2009

Gerritsen, A., Nieuwenhuizen, W. **Multifunctionele landbouw heeft potentie voor zelfsturend natuurbeleid**. Landschap jaargang 29, 2012-4

Kiezen voor een fraaie omgeving, streekeigen beplanting in het buitengebied Ede, Gemeente Ede, 2008

Lange, de. 2012. Masterthesis: **Een nieuwe beheersstrategie voor de Overijsselse Vecht**. Velp: Hogeschool van Hall Larenstein.

Ministerie van LNV, 2007. **Investeren in het Nederlandse Landschap**.

Omgevingsanalyse Montferland, Bureau Verder, 2012

Planbureau voor de leefomgeving, 2012. **Balans van de Leefomgeving**. Den Haag.

Regionale structuurvisie Achterhoek, Regio Achterhoek, 2004

Structuurvisie nieuwe stijl Regio Achterhoek, Regio Achterhoek, 2011

Toekomst agrarisch natuur- en landschapsbeheer rond Winterwijk, 2013, Particulier Agrarisch Natuurbeheer Winterwijk.

Tooren, B. van, Graeff, J.J. de., **Visie Natuurmonumenten op natuur en landschap in 2040**. De Levende Natuur, jaargang 114, nummer 1.

Verschillende kleuren, één meesterwerk, Lectorale rede 'Geïntegreerd natuur- en landschapsbeheer', Martijn van der Heide, John Janssen, Derk Jan Stobbelaar, Hogeschool Van Hall Larenstein, Velp, 21 april 2011

Foto's

Jan Stronks

Tekst, illustraties en opmaak

Tanneke Dillingh

stichting
STARING ADVIES